

سمبولیسم و طراحی منظر بررسی رویکردهای مختلف در طراحی مفهومی

تصویر ۴: انتقال مفاهیمی
چون احساس سختی و
آرامش، متناسب با فضا و
عناصر سنگ، تپه و کوه،
به کاربران. پارک آزادی
در آفریقای جنوبی. مأخذ:
www.mctrack.org

تصویر ۲: نمادپردازی مفاهیم
عالم علم و تفکرات باستانی
شرق در قالب مجسمه یا
تغییر فرم در زمین. باغ
تفکرات کیهانی، جنوب
غربی اسکاتلند. مأخذ:
www.static.zoomr.com

چکیده: معماران برای ایجاد مفاهیم
مورد نظر خود در فضا از راه‌های مختلف
تصویرسازی مستقیم، بهره‌گیری از نماد،
استعاره و بکارگیری ویژگی‌های حسی فضا
استفاده می‌کنند. این نوشتار رویکردهای
مختلف در طراحی باغ مفهومی بر اساس
"شیوه انتقال مفهوم" را بررسی می‌کند.
در نهایت، مخاطب قرار گرفتن حواس
کاربر برای درک مفهوم فضا و منظر
باغ را به عنوان راهکار مناسب ارزیابی
می‌نماید. این روش می‌تواند به تنهایی
و یا در کنار روش‌های دیگر انتقال معنی
بکار گرفته شود.

واژگان کلیدی: طراحی مفهومی، معماری
منظر، حواس.

علی اکبر تقوایی، دکتری
برنامه‌ریزی شهری و
روستایی، دانشیار دانشکده
هنر و معماری دانشگاه تربیت
مدرس

Ali Akbat Taghvaea,
Ph.D. in Urban and Rural
Planning, Associate Pro-
fessor in Tarbiat Modares
University of Iran
taghvaea@modares.ac.ir

هدا کاملی، کارشناس ارشد
معماری منظر

Hoda Kameli, M.A. in
Landscape Architecture
kameli@gmail.com

Symbolism and Landscape Design Different Approaches to conceptual designing

Abstract: Architects try to show the concept of their design (the space) in different ways, such as direct visualization, using symbols, metaphors and using sensory characteristics of the space. This manuscript evaluates different approaches to the designing of the conceptual garden which based on "the style of concept transfer". It demonstrates that responding to the user's senses for understanding the concept of the space and landscape garden is the appropriate approach. This method can be used alone or alongside other methods to transfer meanings.

Hypothesis: There is no way but using Symbol and metaphor for creating space and concept perception. It seems that the most stable way for space creation in the landscape, is using direct sensory of human to percept certain concept.

Keywords: conceptual design, landscape architecture, senses.

سکاه بر ارضان
رئال جلاله مازان

تصویر ۱: طراحی با عناصری آشنا برای بیان مفاهیم و به دنبال آن درک معنا و مفهوم از طرف کاربر. باغ بلند شیراز. عکس: کاملی، ۱۳۸۸.

غیر نظامیان در حملات هوایی، حماسه جهادگران در پشتیبانی از جنگ، عملیات مختلف و غیره در قالب مجسمه، تشکیل شده است.

انتقال مفهوم به وسیله نماد و نشانه آشنا برای مخاطب

«پی‌یر گیرو» در کتاب «نشانه‌شناسی»، کارکرد نشانه را انتقال اندیشه به وسیله پیام می‌داند و معتقد است که انتقال اندیشه مستلزم وجود عناصر زیر است: موضوع یا چیزی که درباره‌اش سخنی گفته شود (مرجع)، نشانه‌ها، رمزگان، وسیله انتقال، یک فرستنده و یک گیرنده (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۹).

استفاده از نماد و نشانه می‌تواند در عناصر و فضای مصنوع جلوه‌گر شود که کاربر با حضور در سایت به آنها توجه می‌کند و در صورتی که با موضوع آشنا باشد و یا ریشه‌های فرهنگی یا تاریخی مشترکی با طرح داشته باشد، به درک مفهوم اثر نایل خواهد شد. در واقع با داشتن رمزگان، پیام طراح را دریافت خواهد کرد. لازمه درک معنا و مفهوم طرح از طرف کاربر، جلب توجه کاربر به نماد مورد استفاده در وهله اول و سپس تعقل کاربر در مورد نشانه و رمزگشایی آن نماد، است.

ساختمان بانک خون البوکرک^۱، اثر انتوان پریداک^۲، نمونه‌ای از بکارگیری استعاره در معماری است. ساختمانی که نه تنها به رنگ خون که عنصر حیاتی و اساسی زندگی است، بلکه سرخی آن با سرخی غروب دره ریوگراند غرب در پس‌زمینه، تداعی‌کننده معنای زندگی است. خورشید در حال افول مانند شخصی است که با از دست دادن خون در انتظار طلوع دوباره است. چرخه خورشید، استعاره‌ای از زندگی بشری است (آنتونیادس، ۱۳۸۱: ۷۷).

"باغ بلند شیراز" نیز چنین رویکردی دارد. در این باغ، از عناصری برای بیان مفاهیم استعاره‌ای استفاده شده است. طراح، پروژه مذکور را به پنج قسمت تقسیم نموده و در هر قسمت به وسیله نمادهای آشنا برای کاربر، به معرفی آن بخش پرداخته است. مجسمه‌های عینک، کتاب و قلم یادآور دنیای کودکی هستند. در بخشی که طراح خواسته است فصل بهار را بنمایاند، دروازه این بخش از رگبارهای بهاره و آبنمایی که یادآور آب شدن برف کوه‌ها و سرازیر شدن آنها به دامنه کوه است، استفاده کرده و در بخش پاییز نیز تندیس اسب و باد هم نماد حرکت پاییز و هم بیانگر تأثیر طبیعت بر موجودات زنده است (تصویر ۱).

انتقال مفهوم به وسیله استعاره

در اینجا با تقسیم‌بندی نشانه‌ها به تخصیص گروهی از نشانه‌های آشنا برای همگان و گروهی دیگر برای خواص، به مفهوم رمز می‌رسیم؛ جایی که فرستنده، پیام را با رمزگانی خاص بیان می‌کند تا گیرنده آشنا با رمزگان، آن را دریافت نماید. یونگ معتقد است: "تاریخ نمادگرایی و سمبولیسم نشان می‌دهد که هر چیزی می‌تواند اهمیت سمبولیک پیدا کند، اشیای طبیعی مانند سنگ، گیاه، آب و ... یا چیزهای ساخت دست انسان و یا حتی اشکال مجرد مانند اعداد و سطوح. در حقیقت تمام جهان یک سمبول بالقوه است" (یونگ، ۱۳۵۳: ۳۶۲).

مقدمه

◀ قائل بودن به معنا و باطن برای اشیاء و پدیده‌ها، موضوعی است که در همه جوامع و مکاتب همواره با شدت و ضعف متفاوت، مطرح بوده است. کلیه پدیده‌ها در عالم وجود مرکب از ظاهر و باطن یا صورت و معنا است که محدوده قلمرو معنا در جهان‌بینی‌های مختلف، متفاوت است. "در مورد معماری می‌توان گفت که همیشه در ارتباط با یک رویا، یک آرمان‌شهر و یا یک تخیل انجام گرفته و هر محتوای فضایی با شیوه‌ای از زندگی، با نحوه‌ای از شناخت حتی با شیوه‌ای از حضور همراه است" (شایگان، ۱۳۷۲: ۱۴۱).

موضوعات مختلفی که معمار به طراحی آنها می‌پردازد، پتانسیل‌های متفاوتی برای پذیرش بار معنایی و مفهومی دارد؛ برای مثال، طراحی یک موزه و یا یک پارک می‌تواند فی‌نفسه باردار یک مفهوم باشد و یا منبع الهام معمار در طراحی شود. توجه به جنبه مفهومی معماری می‌تواند عامل جلب نظر کاربر باشد. این نوشتار از دید طراح به بررسی و مقایسه روش‌ها و رویکردهای طراحی بر اساس یک مفهوم می‌پردازد.

فرضیه

به نظر می‌رسد پایدارترین شیوه برای ایجاد فضا در محیط و منظر، بهره‌گیری از ادراک بی‌واسطه و حسی انسان است که قابلیت ادای مفاهیم خاصی را دارد. برای ادراک معقولات در فضا و منظر، چاره‌ای جز بهره گرفتن از نماد و استعاره نیست.

انتقال مفهوم به وسیله تصویرسازی

در این روش، طراح مستقیماً موضوع مورد نظر را وارد حیطه طراحی می‌کند و به قابل درک‌ترین شکل نمایش می‌دهد؛ مانند تصویرسازی موضوع به وسیله نقاشی، مجسمه و یا کتیبه. در واقع این روش برخورد موزه‌ای و ترجمان مستقیم مطالب نظری از طریق هنرهای بصری است که برای بیشتر کاربران نیز قابل درک است. تصاویر با بهره‌گیری از عناصر دیداری و شنیداری، روایت و پیام را به کاربر منتقل کند. نمونه‌های آن را می‌توان در باغ‌موزه‌ها و پارک‌های موضوعی که بیشتر جنبه آموزشی-نمایشی و تفریحی دارند، یافت.

باغ‌موزه دفاع مقدس همدان که به تازگی تأسیس شده، از نمونه‌های این روش طراحی است. بخش‌های اصلی آن، از تجسم بخشیدن صحنه اعزام و بدرقه نیروها، مظلومیت

«پورنامداریان» در مورد رمز چنین می گوید: "رمز چیزی است از جهان شناخته شده و قابل دریافت و تجربه از طریق حواس که به چیزی از جهان ناشناخته و غیر محسوس، یا به مفهومی جز مفهوم مستقیم و متعارف خود اشاره کند؛ به شرط آنکه این اشاره مبتنی بر قرارداد نباشد و آن مفهوم نیز یگانه مفهوم قطعی و مسلم آن نیز تلقی نگردد. بنابراین به اختصار بیشتر می توان رمز را نشانه‌ای پیدا از واقعیتی ناپیدا شمرد" (پورنامداریان، ۱۳۷۵: ۲۲).

با این رویکرد، معمار در حیطه طراحی از رمز و استعاره مدد می جوید؛ دایره، مستطیل، ابعاد طلایی، اشکال حلزونی و ... مانند اهرام مصر با فرم هرمی و کعبه و مسیر دایره‌ای که کاربران به دور آن طواف می کنند. آنتونیادس، گنبد کلیسای سانتا سوفیا (ایاصوفیه) در استانبول را استعاره‌ای از آسمان و کثرت و فلکی گون بودن بسیاری از گنبدهای مساجد مسلمانان را برگرفته از مفهوم هفت صورت فلکی آسمان که در قرآن به آن اشاره شده است، می داند. (آنتونیادس، ۱۳۸۱: ۷۷).

طراح از استعاره برای مطرح کردن مفاهیم مد نظر خود یاری می جوید. استعاره آدر عربی به معنی عاریت خواستن است. بکار بردن لفظی است به مجاز در معنی لفظی دیگر به سبب مشابهتی که میان معنای آن دو هست و در حقیقت، به سبب اشتراک آن دو در صفتی واحد. استعاره مجازی است که بنیاد آن بر تشبیه است (همان: ۷۷).

کلیسای کالوا واقع در تامپر کار معمار فنلاندی رایما پیه تیلای ساختاری مبتنی بر فرم ماهی دارد. ماهی نشانه مسیحیان اولیه بود. ماهی همچنین حامی مردم بود که از آنان حمایت می کند. پلان کلیسا، نمونه‌ای از تعبیر ظاهری است که به دقت از نگاه بیننده پنهان شده است؛ همچون رازی میان معمار و خداوند.

چارلز جنکس معماری است که در طراحی «باغ تفکرات کیهانی» نمادهای آشکار و پنهان به ارائه دیدگاه‌های خود نسبت به جهان پرداخته است؛ نمادهایی که از عالم علم و یا تفکرات باستانی شرق پا به عرصه ظهور گذاشته‌اند. این مفاهیم با کمک مجسمه‌ها نمود یافته و در بعضی قسمت‌های باغ با تغییر در فرم زمین و مقیاس بزرگ‌تر، فرم مد نظر را ایجاد کرده است (تصویر ۲).

انتقال مفهوم به وسیله برانگیختن احساسات کاربر متناسب با مفهوم فضا

آنتونیادس هدف از معماری را برانگیختن احساسات - به ویژه احساسات شورانگیز و معنوی - می داند. (همان: ۳۱۰) احساسات در حیطه معماری منظر نیز نقش مهمی را بازی می کند. حس باصفا بودن، شکوه، زیبایی، لطف از مفاهیم وجودی هستند که بدون دخالت عقل با وجدان، قابل درک و حس شدن هستند. حواس انسان مربوط به طبیعت انسان است و با عقل قرارداد نشده است. کاربرد حواس توسط طراحان مدرن در «باغ حواس»^۶ مورد توجه قرار گرفت. این مجموعه ابتدا با طراحی باغ‌هایی برای نابینایان یا افرادی با مشکل بینایی آغاز شد. ایده کلی این گونه باغ‌ها رسیدن به فضای سبز عمومی است که بتواند لذت را برای تمامی حواس آدمی (بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی و لامسه) به ارمغان بیاورد. گیاهان و مواد و مصالح

با وجود رویکردهای مبتنی بر برداشت عقلی برای انتقال مفهوم، مخاطب قرار دادن احساسات کاربر، می تواند حس متناسب با مفهوم مورد نظر را سریع تر و با ماندگاری بیشتری به او منتقل کند و به درک عمیق تر نمادهای به بکاررفته در روش‌های دیگر کمک نماید.

Despite of different approaches toward the concept transmission based on intellectual understanding of the concept, responding to the user's senses can transmit senses compatible with the concept, faster and more stable. Furthermore, it makes a deeper understanding of symbols and metaphors that are used in the other methods.

به سادگی توسط کاربر درک شود؛ از این رو مفهوم مد نظر به کاربر منتقل نمی‌شود. در رویکرد آخر، حواس کاربر، مخاطب طرح است و در دسته رویکردهای غیر مستقیم قرار می‌گیرد؛ بر خلاف رویکردهای قبلی که طراح می‌کوشد از طریق برداشت‌های عقلی و به تفکر واداشتن کاربر در مورد رموزها و استعاره‌های به کار رفته در طراحی، مفهوم را به او منتقل کند، این بار طراح با مخاطب قرار دادن احساسات کاربر، حس متناسب

به میزان «کشف‌پذیر بودن» نمادهای بصری است. رویکرد دوم (استفاده از نمادهای آشنا) نمونه سهل‌الوصول، تعبیر ظاهری استعاره است. این سطحی بودن پسندیده نیست، زیرا ما را از مقصود استعاره خود و نیز از خلق شایسته اثر دور می‌کند. آفرینش جدید همواره باید چیزی بیش از شباهت‌های ظاهری با سرمنشأ استعاره، برای بیان داشته باشد. در رویکرد سوم که بکار بردن هندسه در پلان یا مقاطع به عنوان استعاره است، مجموعه چیزی نیست که

این فضاها چیزی برای عرضه کردن به تمامی حواس دارند (لواسانی، ۱۳۸۷). باغ حواس یک مکان خودگردان^۲ است که طیف وسیعی از تجربیات حواس را در یک جا جمع می‌کند. تنها وجه تمایز باغ حواس از دیگر باغ‌ها در این است که همه مؤلفه‌ها (اعم از منظر سخت یا نرم، رنگ، بافت و حیات وحش) باید با دقت انتخاب و طراحی شوند تا حواس را به طریقی جذب کنند که موجب بیشترین میزان تحریک در حواس شود (Lambe, 1995:113) چگونگی تحریک حواس و احساس حاصل از آن می‌تواند با مفهوم مد نظر طراح هماهنگ باشد. در این رویکرد، علاوه بر اهدافی که برای تحریک حواس در موزه‌ها به منظور جلب توجه کاربر مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ برانگیختن احساساتی که به درک فضا و درک معنای آن کمک می‌کند نیز مد نظر است. تفاوت حس آرامش و هیجان، موجب درک تفاوت دو فضا از یکدیگر می‌شود و تعیین‌کننده عملکرد آن فضا است که گاه با برانگیختن کنجکاو کاربر تشویق به ادامه راه و درک فضا و معنای آن می‌شود.

در خانه بروجردی‌های کاشان، هر بازدیدکننده‌ای با عبور از دالان و رسیدن به حیاط می‌گوید: "وه، چه حیاط باصفایی." این احساس نتیجه فوری دریافت بازدیدکننده از فضای منظر است که مستقیماً حس می‌شود و جدای از تحلیل‌های تاریخی و منطقی طرح است که فرد را به تحسین وامی‌دارد (تصویر ۳).

پارک آزادی در آفریقای جنوبی، نمادی ملی و بین‌المللی از انسانیت و آزادی و برانگیختن جهان برای درک و تقدیر مبارزه آفریقای جنوبی برای آزادی است. مسیر سربالایی و بادگیر پارک، گواه دشواری راهی است که آفریقای جنوبی در سفری برای رسیدن به مقصد انسانیت و آزادی پیموده است. در پارک آزادی اهمیت سنگ، تپه و کوه با فرهنگ آفریقایی مطابقت دارد. بالاترین نقطه پارک، محل بزرگداشت کسانی است که جانشان را در راه انسانیت و آزادی از دست داده‌اند. یک مسیر مارپیچ که تمام عناصر پارک آزادی را به یکدیگر متصل می‌کند، به گونه‌ای طراحی شده که بازدیدکننده‌ها، در آرامش از میان مناظر طبیعی تا مناظر طراحی‌شده گذر کنند. این پارک نمونه‌ای است که علاوه بر استفاده از نماد و استعاره، از پتانسیل حواس کاربر در ایجاد احساس سختی و یا آرامش (مثلاً در مسیرهای سربالایی و یا مارپیچ) نیز برای درک بهتر مفهوم پارک استفاده کرده است (تصویر ۴).

نتیجه‌گیری

چهار رویکرد ذکر شده در طراحی مفهومی را می‌توان به دو دسته مستقیم و غیر مستقیم تقسیم کرد. رویکرد اول در دسته مستقیم و سه رویکرد بعد در دسته غیر مستقیم قرار می‌گیرند. در رویکرد اول که تصویرسازی مستقیم یک مفهوم است، در واقع بیشتر از هنر نقاشی و مجسمه‌سازی استفاده می‌شود تا قابلیت‌های معماری. می‌توان این رویکرد را بیان مستقیم مفهوم در معماری و تزئین مفهوم به ساده‌ترین شکل در نظر گرفت. در رویکرد دوم و سوم، که انتقال معنی به طور غیرمستقیم و از طریق نماد و استعاره است، توان بالقوه استعاره وابسته

تصویر ۳: درک باصفا بودن حیاط توسط بازدیدکننده با عبور از دالان و رسیدن به آن. خانه بروجردی‌های کاشان. عکس: جوادیان، ۱۳۸۶.

پی‌نوشت

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نگارنده تحت عنوان باغ مولوی، طراحی بر اساس دیدگاه‌های جلال‌الدین محمد بلخی (مولوی) به طبیعت در اشعار مثنوی معنوی است که در سال ۱۳۸۹ به راهنمایی دکتر علی‌اکبر تقوایی و مشاوره دکتر سید امیر منصوری در دانشگاه تربیت مدرس دفاع شده است.

۱. United Blood Services Building , Albuquerque, New Mexico, USA
۲. Antoine Predock
۳. Metaphor
۴. Kaleva
۵. Reima Pietila
۶. Sensory Garden
۷. self-contained

منابع

- پورنامداریان، تقی (۱۳۷۵) رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- شایگان، داریوش (۱۳۷۲) آسیا در برابر غرب، چاپ دوم، امیرکبیر، تهران.
- گیرو، پی‌یر (۱۳۸۰) نشانه‌شناسی، ترجمه: محمد نبوی، نشر آگه، تهران.
- یونگ، کارل گوستاو و دیگران (۱۳۵۳) انسان و سمبول‌هایش، ترجمه: ابوطالب صارمی، امیرکبیر، تهران.
- آنتونیادس، آنتونی‌سی (۱۳۸۱) بوطیقای معماری (آفرینش در معماری) تنوری طراحی، ترجمه: احمدرضا آی، سروش، تهران.
- مسعود لواسانی، مونا (۱۳۸۷) باغ حسی؛ احیای باغات میوه قدیمی شهر نراق، نشریه الکترونیکی منظر شماره ۳۱، <http://www.manzar.ws/265.aspx>

Reference list

- Antoniadis, A. C. (2002). Poetics of architecture theory of design, translated by: Ahmad Reza Ai, Soroush press, Tehran.
- Guiraud, P. (1975). Semiology. translated by: Mohammad Nabavi, Tehran: Agah press 1380.
- Jung, C. G, others. (1974) Man and His Symbols, translated by: Abu Talib Saremi, Tehran: Amir Kabir publication.
- Lambe, L.(1995). 'Gardening: A multisensory experience', in J. Hogg and J. Cavet (eds), Making Leisure Provision for People with Profound and Multiple Learning Disabilities, London: Chapman and Hall.
- Lavasani Masood, M. (2008). sensory garden; revive Old gardens of Naragh, electronic journal of Landscape, 31.available from <http://www.manzar.ws/265.aspx>.
- Poornamdarian, T. (1996). Password and mysterious stories in Persian literature. Tehran: Elmi va Farhangi Publications.
- Shayegan, D. (1993). Asia against West. Tehran: Amir Kabir.

مأخذ تصاویر

- جوادیان، امیرعلی (۱۳۸۶) آرشیو امیرعلی جوادیان. کاملی، هدا (۱۳۸۸) آرشیو هدا کاملی.
- www.mctrack.org
- www.static.zoomr.com

ضمانت درک مفهوم مورد نظر طراح، بیشتر خواهد شد. روش "برانگیختن احساسات متناسب با مفهوم" می‌تواند به تنهایی استفاده شود و یا مکمل روش‌های دیگر انتقال معنی باشد ■

با مفهوم مورد نظر را به او منتقل می‌کند که علاوه بر ماندگاری بیشتر در ذهن کاربر به درک روش‌های دیگر نیز کمک می‌کند.

طرح می‌بایست توانایی لازم برای جوابگویی به قشرهای مختلف مخاطب را دارا بوده و در تمام سطوح پیام را به کاربر منتقل نماید. همه این اهداف اگرچه گسترده و متضاد به نظر می‌آیند اما اگر با نسبتی قابل قبول مورد توجه طراح قرار بگیرند، طرحی پایدار را می‌آفرینند و

